

Prominents ord la vischnaunca da Sumvitg : 1450-1950 : Cumin dalla Cadi : Ligia grischa : Tiaras subditas : (continuaziun)

Autor(en): **Maissen, Aluis / [s.n.]**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **92 (1979)**

PDF erstellt am: **23.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-233473>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Prominents ord la
vischnaunca da Sumvitg

1450–1950

Cumin dalla Cadi
Ligia grischa
Tiaras subditas

Da Aluis Maissen, Sumvitg/Wald

(Continuaziun)*

* *Las scursanidas ein indicadas en Annalas 91, 1978, p. 79s.*

3.2 Ils Maissens dalla casa cun igl um da fier

Tenor novissimas scrutaziuns appartegnan Gilli Maissen e siu fegl dil medem prenum alla lingia dalla casa cun igl um da fier, la quala ei buca parentada directamein cun quella da Clau Maissen.⁴⁴ La schlatta Maissen ei denton documentada gia ditg avon sin intschess abbazial e s'auda cheu denter las pli veglias da questa regiun. Ils emprems representants fuvan domiciliai a Trun e pli tard era a Sumvitg. Sin territori feudal dalla claustra da Mustér ein ils suandonts Maissens enconuschents per il 14-, 15- e 16avel tschentaner.⁴⁵

1346: Nicolaus de Missen (de Meissen), pader benedictin a Mustér, menziunaus 1346, morts 1348

1377: Hainrigett Mayssen, perdetga en ina brev da marcau

1394: frars Heinrich e Hans Maissen, da Trun, cumpran in feudum claustral

1425: Regett Mayssen, da Trun, derschader 1425, ugau-baselgia 1428

1478: artavels da Badrutt Mayssen, da Trun

1485: Jenick Mayssen, fegl legitim da Regett Mayssen, da Trun, posseda in'accla cul num Planatsch a Zignau

1495: Wilhelm zur Wellen, fegl legitim da Badrutt Meyssen, menziunaus en ina brev da tscheins-fier che pertucca la cuort Graphenberg, situada sin terren dalla pleiv da Trun

1538: Jan Maissen, menziunaus en ina sentenza dalla dertgira dalla Cadi concernent dretgs d'aua a Rabius

1560: Riget Maissen, da Trun, representa 1560 la vischnaunca da Trun encunter ils da Mustér en ina dispeta sur l'alp Russein, 1570 prefect dall'aula abbaziala da Mustér

1571: Luzi Maissen, da Darvella, capo dalla vischnaunca da Trun

1588: Crist Jöry Meissen, sesents a Sumvitg, vegn prius si sco burgheis dil cumin dalla Cadi.

16avel tschentaner: Regett Padrutt Mayssen

⁴⁴ Augustin Maissen, La famiglia (de) Maissen, separat p. 4 e 5 – Augustin Maissen, Art mural sursilvan 1570–1970, Ischi 1971/1972, p. 139 s.

⁴⁵ Augustin Maissen, La famiglia (de) Maissen – Rätische Urkunden, Basel 1891 – ACT, A. Urkunden, Alter Archivbestand vor 1799, doc. 2, 4 e 34 – ACS, A. Urkunden/documents, doc. 10 e 39 – P. A. Vincenz, L'alp Russein de Trun, Ischi 1918, p. 99

Plinavon figureschan en in rodel digl onn 1577 ils suandonts benefactors en favur dalla baselgia da Trun: «Item Raget Mayssen, uxor, cum pueris padrut, raget, schamun, uxores Anna a greta, filius Jon, uxor F a(c) p(ueris) klauz, raget, schamun, uxor anna et omnia.»⁴⁶

Gilli Maissen il vegl

Schebein ils antenats da Gilli Maissen ein d'encurir denter ils suranumnai, ei muort munconza da cudischs parvenda buc enconuschent e vegn bein a stuer restar per adina nunsclariu. Ils onns dall'activitad politica da Gilli Maissen, il qual viva pressapauc 100 onns suenter Regett Safoya e 100 onns avon Clau Maissen, crodan denter 1545 e 1575, e nus mein buca fetg en err cun marcar siu datum da naschientscha entuorn ils 1520. Quella cefra ei persesez in pur schazetg, vegn denton buc a svariari per pli che 10 onns sidangiu. Gilli Maissen, il tierz landrechter da Sumvitg, s'avonza cul temps als pli aults uffecis che la republica saveva offerir: mistral dalla Cadi, cau dalla Ligia grischa e guvernatur en Valtina cun sedia a Sunder. Els emprems pass sin terren public fa el igl onn 1548 sco banneret dalla Ligia grischa. 1552 fa el part dallas battaglias franco-spagnolases ella Picardia sco capitani en survetschs roials franzos.⁴⁷ 1555 vegn el eligius per l'emprema ga mistral dalla Cadi, in uffeci ch'el vegn ad administrar en tut duront ca. otg onns. Sin fundament da miniziusas retschercas savein nus indicar ils onns da sia mistralia sco suonda:

1555, 1556, 1557* (gliendisdis Tschuncheismas ed ils 20 da zercladur),
1558–1560, 1565*, 1566* (ils 8 da matg), 1567⁴⁸

Las cefras cun steila muntan ils onns ch'ei documentai en fontaunas originalas, ils auters ein cuntenei en differents registers da pli tard.

Igl onn 1557 s'occupescha la dieta dallas treis Ligias d'in process penal encunter capitani Georg (Gory) Schmidt. La dieta ch'ei seradunada ils 3 da fevrer a Glion, installescha ina dertgira da 13 commmbers cun in derschader principal e 4 assessurs ord mintga Ligia. Gilli Maissen, probabel delegau sin quella dieta, sesanfla denter ils derschaders dalla Ligia sura e vegn menziunau cheu sco «hoptman Gilly». Il plogn encunter capitani

⁴⁶ ACT, l.c. doc. 36a

⁴⁷ ACS, Urkundensammlung p. 35 – Ag. Maissen, La famiglia (de) Maissen, separat p. 5 – Leu, cavazzin Meyssen

⁴⁸ Las fontaunas ein gia indicadas el register dils ufficials sut nota 1.

Gory Schmidt ei fetg engrevegiants e cumpeglia denter auter ils suandonts puncts:

1. negligentscha ella professiun, veta instabla, enganament da glied d'honor.
2. instigaziun tier tumults ellas tiaras cuminas, manar naven mercenaris da notg e nebla.
3. tralashada el manteniment dalla schuldada, aschia che quels han stuiu pitir fom e seit.

L'inquisiziun ei dira e crudeivla e cuoza 3 ni 4 dis. Ella senuspescha era buca d'applicar las torturas dil tgierl per far tschintschar igl accusau. Aschia raquenta il protocoll: «Item samstag am morgen frü hat man in ain mal uff gezogen. Du hat er sprochen, wie . . .» Sis gadas vegn il pauper delinquent torturaus. Alla fin dil process vegn capitani Gory Schmidt sentenziaus alla mort. El duei vegnir truaus entras la spada tenor dretg imperial.⁴⁹

Perdetga dalla mistralia da Gilli Maissen digl onn 1557 dat in document partenent il dretg da vischinadi. Avat Luzius Anrich ed il mistral regent Gilli Mayssen, en num dalla casa da Diu e digl entir cumin, prendan si per gliendisdis Tschuncheismas Crist Byffer da Schluein, sesents a Sumvitg, per burgheis dil cumin dalla Cadi.⁵⁰

Ord in recess dallas treis Ligias dils 20 da zercladur 1557 intervegnin nus d'in tierz eveniment che pertucca la persuna da Gilli Maissen. Avon il congress dallas treis Ligias, il qual fuva seradunau a Cuera, cumparan representants dalla Mesolcina e Calanca e rapportan sur da dispetas pervia da cuosts che tumults dil davos temps havevan caschunau. Il congress numna ina cumissiun da treis commembers cun plenipotenzas per dismetter las carplinas denter la part sura e la part sut dalla Mesolcina. En quella vegnan delegai: Claus Fischer, cau dalla Ligia grischa, Gilli Maissen, mistral regent dalla Cadi e mistral Risch Dakaian da Tusaun. Interessantamein derivan tuts treis cumissaris dalla Ligia sura, carteivlamein per motiv che era Mesauc appartegn a quella.⁵¹

1558 vegn Gilli Maissen tscharnius per cau dalla Ligia sura e suonda en quei uffeci Nicolaus Fischer da Rueun. El ei gia il tierz tribun da Sum-

⁴⁹ Jecklin, Materialien, Regesten Nr. 703, Texte Nr. 273

⁵⁰ ACS, A. Urkunden/documents, doc. 40

⁵¹ Jecklin, Materialien, Regesten Nr. 704, Texte Nr. 273

vitg che acquista quella desiderada honor. Aunc duas ulteriuras gadas, numnadamein 1567 e 1573, vegn Gilli Maissen cauderschader.⁵² En ina brev d'appellaziun dils 6 da november 1558 vegn el menziunau expressivamein sco cauligia en uffeci. Ei setracta d'in process civil partenent dretgs da schuar. Gilli Maissen selai remplazzar entras il mistral da Vuorz, Christian de Sax, il cauligia da 1560. Igl appellaz ei seradunau a Rabius per tractar il plogn da Clau Storiser da Rabius encunter Jan Rygiet e Hans Casper da Marias ed auters da Rabius pervia da manar aua sin ses funs a Rabius sut gassa.⁵³

L'activitad politica da Gilli Maissen s'avonza plaunsiu alla culminaziun. Sco partisan franzos retila el pensiuns da quellas varts. Aschia figurescha el ils onns 1561 e 1565 sin gliestas da pensiunaris dalla Frontscha.⁵⁴ Igl onn 1561 obtegn Gilli Maissen il mandat da guvernatur ellas tiaras subditas ord mauns dallas treis Ligias e marscha sco capitani general viers la Valtlina per la perioda da 1561–1563. Per accentuar la muntada da questa elecziun seigi allegau, che sulettamein dus representants da Sumvitg han acquistau quei impurtont uffeci duront ils 300 onns ch'ils Grischuns han dominau la Valtlina: Gilli Maissen e pli tard landrechter Clau Maissen.⁵⁵

Igl onn 1565 ei Gilli Maissen puspei mistral dalla Cadi. Sco tal legalisescha el ina brev da cumpra e vendita dil vendider Janutt.⁵⁶

Ils 8 da matg 1566 appellescha Gilli Maissen en num dalla vischnaunca da Sumvitg al cussegl dils quendischi a Trun, il qual vegn presidiaus quest onn da cauligia Christian de Sax. Sumvitg porta plogn encunter ils artavels da landrechter Regett Safoya pervia dils dretgs da cargar ell'alp Naustgel. Sco ei para ein ils successurs cul num Safoya gia morts ora, pertgei ch'en lur num plaidan Jann Jenal detg de Wall e Clau Curschillas avon il tribunal. Gilli Maissen ed il procuratur da Sumvitg, mistral Cristen Cumanill da Glion, renfatschan als artavels da Safoya ch'els pretendien per els sulets il dretg da cargar e ch'els meinien era da tut temps biestga en quell'alp. La cunterpart e lur lubiu procuratur Hans de Mont, vegl mistral en Lumnezia, serefereschon en lur replica als dretgs che mistral Regett Safoya hagi a sias uras giu obteniu digl avat da Mustér. Tenor quels savevi

⁵² LG, gliesta dils caus dalla Ligia, p. 281

⁵³ ACS, A. Urkunden/documents, doc. 38

⁵⁴ Augustin Maissen, La famiglia (de) Maissen, separat p. 5

⁵⁵ Jecklin, Die Amtsleute, p. 32 e 34

⁵⁶ ACS, A. Urkunden/documents, doc. 43

tal e ses vegnentsuenter mantener in'atgna tegia a Naustgel ed era cargar cheu lur biestga. Suenter haver tedlau il plogn e la risposta ordeina la dertgira ch'ils artavels da Safoya sappien tenor dretg cargar vegn vaccas en la menziunada alp. Dapli vegn referiu alla sentenza dalla dertgira dalla Cadi, tenor la quala ils accusai ein obligai da trer la sort culs ulteriurs vischins da Sumvitg en cass ch'els vulan cargar dapli biestga ch'il diember fixau sisura. Questa sentenza vegn affirmada entras brev e sigil.⁵⁷

Viers la fin d'ina viva carriera politica e militar para era las beinstonzas persunalas da Gilli Maissen dad esser considerablas. Igl onn 1570, duront ina tgeua perioda da pintga activitad politica, eregia el ina gronda e biala casa amiez il vitg da Sumvitg, l'aschinumnada casa cuagl um fier.⁵⁸ Las fatschadas viers damaun e miezdi lai el ornar cun picturas muralas da tempra biblica e historica che tradeschan la beinstonza e muntada digl anteriur mistral, caulgia e guvernatur. Cun caschun dalla renovaзиun pil giubileum quatercentenari da 1570–1970 ha prof. Augustin Maissen publicau in'oreifra lavur sur da quest edificci. El porscha ina profunda e cumpetenta contribuziun sur digl art mural sursilvan ed en special sur l'ornamentaziun picturala dalla casa cuagl um fier. Denter auter taxescha el la casa da landrechter Gilli sco monument arhitectonic e declara quella per la pli impurtonta ovra d'art mural en Surselva.⁵⁹

Ella suandonta part vul igl autur far menziun d'in enconuscent eveniment digl onn 1572, e quei malgrad ch'il connex denter quel e la persuna da Gilli Maissen ei buca sclarius dil tut. Ei setracta numnadamein dalla persecuziun da Johann de Planta, segner a Razén, e dalla dertgira nauscha da Cuera, instradada il mars ed avrel 1572. Ils motivs dalla persecuziun dil Planta seigien premess en quei liug. El vegneva cumbattius en emprema lingia da vart evangelica, mo era ils partisans franzos dall'atgna partida – ed in tal fuva Gilli Maissen – demussavan lur indifferenza en quei cass. Planta enquera refugi sin territori dalla Ligia sura tier ses concartents e camina, suenter ina cuorta e prigulusa fermada a Cuera, encunter Lags. Sperond d'anflar cheu sustegn e schurmetg, ei sia trumpada ton pli gronda vegnend el arrestaus surura dils da Lags. Quels alarmeschan sinquei en furtina ils auters cumins, ed en in gienà arrivan siat bandieras schuldada. A Cuera fuva denton ina dertgira nauscha seconstituída, la quala cumpegliava varga 60 commembers ord las treis Ligias. Quella pretendia ussa

⁵⁷ ACS, l.c. doc. 32

⁵⁸ Inscriziun ella fatschada encunter miezdi

⁵⁹ Augustin Maissen, Art mural sursilvan 1570–1970, Ischi 1971/1972, p. 139 s.

ch'il Planta vegni extradius a lur tribunal. Ei para che la Ligia dalla casa da Diu e quella dallas X dertgiras havevien segirau alla Ligia grischa il salvaconduct per Johann de Planta. Ultra da quei havevan las duas Ligias empermess dad era prender auters cavaliers papals, sco certs Salis, avon la dertgira. Sefidond sin talas empermischuns han las bandieras manau ils 23 da mars Gion de Planta a Cuera avon la dertgira nauscha, malamein vestgius e tschentaus sin in cavagl nausch. Cheu ei Planta vegnius torturaus e truaus alla mort. Ils da Lags che havevan giu mess a ferm il Planta, havevan apparentamein certas retenientschas da surdar lur perschunier allas cohortas. Sco la cronica dil 18- e 19avel tschentaner resda, duei il cauligia «da gliez temps», Gilli Maissen, denton haver quietau els culs plaids da Caifas:

«Igl ei meglia ch'in um pireschi che da schar ir a frusta in entir pievel».⁶⁰ Sche quella exclamaziun ei vegnida attribuida posteriuramein a Gilli Maissen, ni sch'ella deriva d'enzatgi auter, savein nus buca giudicar oz. Denton lai il fatg che buca Gilli Maissen mobein Christian de Sax fuva cauligia igl onn 1572⁶¹ dubitar empau dall'autenticidad da quei plaid; el savess puspei inagada semussar mo sco legenda. Per conclusiun seigi aunc allegau che landrechter Gilli ei buca staus commember dalla dertgira nauscha a Cuera.

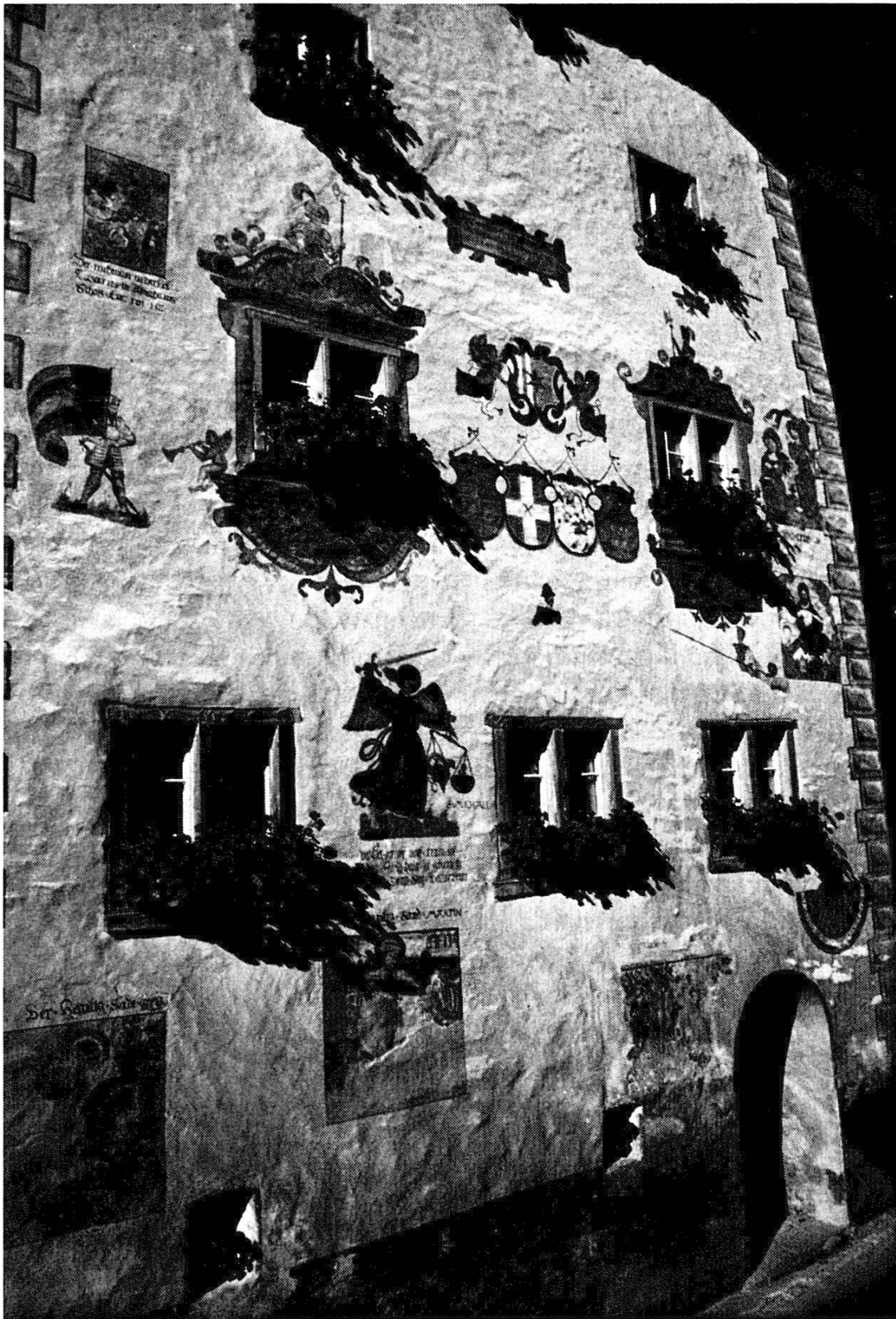
Las davosas notizias che nus anflein sur da Gilli Maissen il vegl dateschan digl onn 1573. Ils 10 da zercladur representa el la cuort da Thauders (Breil) sco procuratur en in process avon la dertgira da cumin.⁶² Quei onn eis el era per la tiarza e davosa gada cau dalla Ligia sura, e culla fin da quella scharscha la primavera 1574 para sia carriera politica e militar dad esser ida alla fin. Il di da sia mort schai el stgir dils tschentaners vargai e vegn forsa a restar misteri per adina. Semegliant alla lingia dils Safoyas essan nus era orientai zun pauc sur dallas relaziuns da famiglia dils avdents dalla casa cuagl um fier, relatan las fontaunas historicas da quei temps gie mo munglusamein sur da fatgs persunals. La lingia da landrechter Gilli Maissen il vegl semantegn denton vinavon e daventa aunc inagada enconuschenta entras siu fegl Gilli il giuven, il qual sefa valer en ina briglianta carriera sco politicher ed ambasadur. Plinavon ei ina feglia dil cauligia enconuschenta, Cristina de Maissen, la quala fuva maridada cul giuncher

⁶⁰ Ulrich Campell's zwei Bücher rätischer Geschichte, herausg. von Conradin v. Mohr, Chur 1851, p 490 e 491 – Hans Ardüser's Rätische Chronik, Chur 1877, p. 324

⁶¹ LG, gliesta dils caus dalla Ligia, p. 281

⁶² ACB, A. Urkunden, Alter Archivbestand vor 1799, doc. 29

Casa da landrechter Gilli Maissen il vegl (casa cun igl um da fier), erigida 1570 a Sumvitg. Survesta generala dall'ornamentaziun. Las fatschadas viers damaun e miezdi, ornadas da picturas muralas, tradeschan beinstonza e muntada digl anteriur mistral, cauligia e guvernatur.

Luzi de Capol da Praubi, possessur d'ina cuort situada sil plaun da Sur-rein.⁶³

Gilli Maissen il giuven

Igl ei evident che Gilli Maissen il giuven profitescha considerablamein dil renum da siu enconuschent bab, semegliant als giunchers ord famiglias aristocraticas. Remarcablamein s'avonza el als pli aults uffecis dalla tiara senza haver ascendiu avon scalem per scalem posts subalterns. Suletta-mein sco salter da vischnaunca eis el documentaus 1582 a Sumvitg.⁶⁴ Ils motivs pertgei ch'el ha buc occupau inagada la mistralia ella Cadi ein denton buca clars, vegneva quella distinguida honor gie refusada gnanc dils pli renomai contemporans. Podà che sias simpatias franco-venezianas ein stadas l'empudientscha, damai che la partida spagnola fuva per temps predominanta ella Cadi. Aschia pertuccan sias accziuns principalmein la politica dalla Ligia grischa e dallas treis Ligias.

Gilli Maissen il giuven po esser naschius entuorn igl onn 1560, il datum exact ei era tier el nunenconuschents. Las empremas novas ord sia veta dateschan da 1581, igl onn che Carli Borromeo ha surmontau il Lucmagn per visitar l'abbazia da Mustér e siu avat Christian de Castelberg. Gilli Maissen sesanfla denter ils prominents dalla Cadi che retscheivan il cardinal a Mustér. Fideivels alla lingia politica da siu bab, entscheiva el sco partisan franzos e vegn menziunaus en quei connex 1587 sin gliestas da pensiun dalla Frontscha.⁶⁵ Pli tard daventa el denton in dils capomenaders dalla partida veneziana, ina pussonza che fuva s'alliada culla Frontscha.

Igl onn 1603 fan las treis Ligias in'allianza cun Vaniescha, la quala sedrezza primarmein encunter la Spagna e Milaun. Silla dieta dallas treis Ligias a Tavau all'entschatta d'uost vegn l'allianza affirmada definitivamein e cuort sissu era ella capitala da s. Marc. Cun quella caschun remunerescha igl ambassadur venezian, Gian Battista Padavino, ils amitgs da Vaniescha, sco quei ch'ina liunga gliesta da pensiuns muossa, la quala Padavino tschenta si gl'uost 1603 a Tavau. Las pensiuns vegnan denton pagadas pér il fenadur 1604 e contonschan ina considerabla retscha da favori-

⁶³ Augustin Maissen, Art mural sursilvan 1570–1970, Ischi 1971/72, p. 164

⁶⁴ ACS, Urkundensammlung, p. 43 e 44

⁶⁵ Augustin Maissen, l.c. p. 160

sai. Aschia obtegn era Gilli Maissen 8 renschs, e quei malgrad ch'el occupescha da quei temps aunc negins uffecis pli impurtonts.⁶⁶ El vegn denton ad esser staus presents silla dieta a Tavau sco deputau dalla Ligia sura.

1606 vegn Gilli Maissen eligius cau dalla Ligia grischa,⁶⁷ e quei en in temps da gronds tumults e viriveris per consequenza dils vivs interess e debats che la Frontscha e Vaniescha respectiv la Spagna e Milaun havevan permanent ella Rezia. 1607 ha il niev cauderschader stuiu clamar sin istanzas da tuttas varts ils deputai dalla Ligia grischa per ils 4 da mars a Glion tier ina dieta extraordinaria. Ils cumins dalla Cadi e Lumnezia havevan fatg tuts sforzs per stimular ils auters cumins encunter la republica da s. Marc. La notg dils 2 sils 3 da mars havevan ils umens dalla Lumnezia e dalla Cadi cun mistral Gion Berther giu alzau las bandieras, bein temend ina pluralitad veneziana a Glion. Els han clamau tuts cumins dalla Ligia grischa sut las armas ed ein marschai a Glion. Vincenti, il niev ambassadur venezian ellas Ligias, cavalchescha denton en tutta prescha encunter Glion. Cun pagar da beiber ha el pudiu perschuer ses partisans che tuttas reproschas encunter Vaniescha seigien mo intrigas da Milaun. Ils 5 da mars ha el allura referiu avon il congress dalla Ligia sura e declarau denter auter che quella truscha derivi dad in ni dus cumins e mondi encunter fei e verdad. Suenter ch'el ha giu bandunau il congress cun indignaziun han ses adherents giu il surmaun, aschia che la sollevaziun en favur da Milaun fuvà stada senza success.⁶⁸

Igl onn 1607 succeda ina caussa meins emperneivla per Gilli Maissen. Il vegl cauligia vegn numnadamein a mauns ad ina dertgira nauscha, sco talas fuvan fetg usitadadas da quei temps. Quellas purschevan savens la caschun per vendetgas persunalas cugl inimitg dalla politica. Il zercladur 1607 havevan ils partisans franzos e venezians giu alzau las bandieras ellas treis Ligias, ed ei settractava ussa surtut da pagar las immensas expensas da quella sollevaziun. Per pagar tuts ils cuosts ha la dertgira nauscha, che fuvà seradunada viers la fin d'uost a Glion, trauau spagnols, franzos e venezians, surtut umens da gronda rauba. Aschia sesanfla era Gilli Maissen denter ils sentenziai e paga consequentamein in castitg da 100 crunas. Quella summa para denton aunc mudesta en cumparegliaziun cun talas che muntan sin 4000 ni schizun 8000 crunas.⁶⁹ Ina nova ed impurtonta

⁶⁶ A. Pfister, Annalas 46, p. 12

⁶⁷ LG, gliesta dils caus dalla Ligia, p. 281

⁶⁸ A. Pfister, Annalas 46, p. 44 e 45

⁶⁹ l.c. p. 52 e 53

scharscha politica ed administrativa contonscha Gilli Maissen igl onn 1609. El vegn eligius vicari per la Valtlina e serenda ellas tiaras subditas per la perioda da 1609–1611.⁷⁰ Il vicari residiava era a Sunder sco il guvernatur ed assisteva a quel sco giurist – cusseglier. El preparava tuts process criminals, tier ils quals el fuva adina presents. Cheutras haveva el ina posiziun da gronda muntada. Predestinai per tal uffeci fuvan en emprema lingua umens cun scolaziun giuridica. En quest liug sto igl autur allegar che autras fontaunas numnan igl anteriur cauligia Julius Wekher sco vicari per la medema perioda.⁷¹ Sch'ins cumpareglia denton ils onns d'activa politica da quels dus umens – Wekher ei cauligia denter 1587 e 1599, Gilli Maissen 1606 e 1618 – sche para ei che plitost Maissen vegni en damonda pil vicariat menziunau.

Per enzaconts onns vegn ei ussa pli quiet entuorn il landrechter da Sumvitg, e nus enderschin buca pli bia sur da sias activitads. 1618 para l'aura denton puspei favoreivla per l'elecziun d'in venezian sco cauderschader pil tierm s. Gieri a Trun. Cun agid digl ambassadur venezian, Moderante Scaramelli, e cun susteniment da pussents umens sco Christian de Sax, igl actual cauligia, Caspar Schmid de Grüneck da Glion e Gioder Casut vegn Gilli Maissen tscharnius la secunda ga per landrechter. En ina da sias brevs, nua che Scaramelli vul promover il da Sumvitg sco cauligia, s'exprima el sco suonda sur Maissen: «proposto dai fationari di Venezia, et trovato fuori di concorso di tutti loro per il più intelligente ed il più ben affetto, che havessero nel comun di Tisitis.» Scaramelli tegn pia Gilli Maissen pil pli intelligent e stimau um el cumin dalla Cadi. Cun quella caschun ha el obteniu la cadeina da quater fils d'aur dil duca da Variescha, in'undrientscha fetg tschercada.⁷²

Cull'arrivada digl onn 1618 entscheiva ell'Europa l'uiara da trenta onns ed ellas Ligia reticas ina burascla politica plein embrugls e cun stgirs schabetgs sco la dertgira nauscha da Tusaun, nua che Nicolo Rusca, igl arciprer da Sunder, ei vegnius torturaus alla mort. Il zercladur da quei onn fuvan ils caus dallas Ligias, Gilli Maissen, Luci Beeli e Johann Sprecher, seradunai a Cuera sin in congress. Il medem temps marschavan ell'Engiadina Gieri Genatsch ed auters predicants cun lur roschas furiundas encunter il casti da Wildenberg e Zernez per bloccar leu lur inimitg Rudolf de Planta che fuva mistral en uffeci. Planta po denton mi-

⁷⁰ Leu, cavazzin Meyssen – Il Glogn 1944, p. 57

⁷¹ Jecklin, Die Amtsleute, p. 34

⁷² A. Pfister, Annalas 46, p. 84 e 85

tschar e fui sur il pass dil Fuorn encunter l'Austria. Temend ils causligia ussa pli grevs embrugls, tarmettan els delegai viers la Giadina per quietar il pievel, mo adumbatten. Sinquei serendan els sezs leuen per tractar cul-las bandieras e retener la bova dalla sollevaziun ord l'Engiadina bassa. Ils causligia han denton saviu effectuar pauc. Da Genatsch ed auters han els survegniù la risposta: «Il pievel ei patrùns dalla tiara».⁷³ Silsuenter sto Gilli Maissen convocar en tutta prescha ina dieta a Cuera.⁷⁴

Aunc ina ga succeda in eveniment che pertucca la persuna da Gilli Maissen il giuven, quasi sco davos segn ord sia veta. Sco in dils pli enconuschents e versai umens dallas treis Ligias interpren el 1621 ensemen cun Fortunat Sprecher, doctur d'omisdus dretgs, e Fortunat Juvalta, il cronist da gliez temps, duas missiuns diplomaticas ell'Austria sco ambassadur dallas Ligias. Lur mandat ei ualti hanaus, ston els gie empruar da far sere-trer ils Austriacs ord il territori grischun. L'emprema missiun meina ils delegai alla cuort digl arziduca Leopold ad Enipont (Innsbruck). Il success da lur tractativas ei denton pigns ed els vegnan relaschai ils 24 da matg cun ina liunga risposta per mauns dallas Ligias. Quella cuntegn grevas inculpaziuns encunter ils Grischuns. Quels rispundan agl arziduca ed il termin per ina secunda sentupada culs Austriacs ad Imst el Tirol vegn fixaus sils 30 da settember. Era quella missiun vegn surdada als ambassadurs d'antruras, mo els vegnan aunc ina gada renviai a casa senza success, gie lur ambassada ei buca nunprigulosa muort ils davos eveniments succedi ella Valtina. Gilli Maissen e ses dus conambassadurs bandunan Imst ils 27 d'october 1621.⁷⁵

Cun quei mandat para era la carriera da landrechter Gilli il giuven d'esser stada alla fin, pertgei che nus enderschein nuotzun pli sur dad el. Era l'illustra casa digl um fier piarda cun quella marcanta figura tutta muntada politica. Denter ils descendents da quella sesanflan negins che havessan pudiu preparar in retuorn silla buora da cumin ni en scharschas dalla Ligia. Sch'ins stuess undrar cun cuorts plaids muntada ed impurtonza dils dus prominents landrechters Maissen, sche savess ins dir: Gilli il vegl representa biaronz il tip gueril-politic, quei che semanifestescha era ellas significontas picturas muralas dil porta standarta e digl um fier⁷⁶,

⁷³ A. Pfister, *Annalas* 48, p. 125 e 126

⁷⁴ F. Maissen, *Misteris e mistiras sur da Clau Maissen*, Ischi 1974, *Annada* 59/3, p. 60

⁷⁵ *Denkwürdigkeiten des Fortunat von Juvalta 1567–1649*, herausgegeben von Conradin v. Mohr, p. 60–69. – A. Pfister, *Annalas* 48, p. 180–183.

⁷⁶ *Picturas muralas sillas fatschadas dalla casa cugl um fier a Sumvitg.*

ferton che siu fegl ei plitost da tempra intellectuala, il giurist-diplomat che agescha meins sin camps militars mobein sin dietas ed ambassadas.

3.3 Pieder Bundi

Pieder Bundi, il quart cauligia da Sumvitg, ha fatg en in cuort interval in'admirabla carriera politica e militar, alla quala sia mort prematura ha denton mess in'agnetga fin. Capitani en survetschs franzos, prefect claustral, mistral dalla Cadi, cau dalla Ligia grischa e podestat en Valtina, questas ein las staziuns principalas en sia veta. Partenent sia derivonza sco vischin da Sumvitg sto igl autur denton far ina resalva. Schegie che Bundi vegn citaus meinsvart ella literatura sco burgheis da Sumvitg, quei che para fetg probabel, anflan ins denton negliu en fontaunas originalas ina affirmaziun per quella hipotesa.

La schlatta Bundi ei documentada a Sumvitg gia all'entschatta dil se-dischavel tschentaner. 1512 vegn in Plasch Bundi avon en in rodel dalla «confraternitad dalla s. crusch» a Glion, la quala cumpeggia sco ei para ils honors dalla Ligia sura.⁷⁷ Probabel il medem Plasch Bundi entupein nus igl onn 1522 sco commember d'ina dertgira da cumpromiss, che s'empatscha d'ina carplina denter ils possessurs dall'alp Zavragia ed ils vischins da Zignau e Trun. En quei liug vegn Plasch Bundi numnaus expressis verbis da Sumvitg.⁷⁸ Il pli prominent dils Bundis da Sumvitg ei denton, sper la persuna da landrechter Pieder Bundi, igl avat Jacob Bundi dall'abbazia da Mustér. Ei fuss interessant da saver constatar in eventual grad da parentella denter il cauligia ed avat Jacob Bundi, denton mauncan tuts indezis leutier. Jacob Bundi ha viviu ina generaziun pli tard che Pieder Bundi ed ei naschius entuorn 1565 a Sumvitg. Tenor rapportar dalla «Synopsis» ha el giu primizia ils 31 da matg 1584. Il medem onn va el sco plevon a Rueun, banduna denton gia in onn pli tard quei liug per surprendre la parvenda da Sumvitg. Cheu eis el plevon naven da 1585 entochen 1593. Igl onn 1591/92 interpretan el siu renomau viadi a Jerusalem, ensemen cun aunc siat cumpogns ord la Cadi. 1593 vegn Jacob Bundi eligius avat dalla

⁷⁷ Die Disentiser Klosterchronik des Abtes Jakob Bundi, herausgegeben von Dr. C. Decurtins, Luzern 1887, p. 7 – Die Jerusalemreise des Abtes Jakob Bundi im Jahre 1591, von Dr. G. Cahannes, en JHGG 1922, p. 5

⁷⁸ ACT, A. Urkunden, doc. 12 – Mohr, Nr. 275

Arma Bundi

Scut fendius tschun gadas da ner ed argien cun travers capital dorau. Sin la capellina crusch patriarcala sin pedestal ner – dorau. Reproducziun dalla pictura murala ella Cuort Ligia Grischa, Trun.

claustra da Mustér. Cheu regia el duront 21 onn e terminescha sia veta igl onn 1614.⁷⁹

Tenor pliras fontaunas da pli tard ei Jacob Bundi «oriunds dad ina veglia famiglia da Sumvitg, la quala haveva dad onns enneu giu ina respectabla posiziun en la Cadi e dau a quella plirs mistrals e geraus».⁸⁰ Sche nus lein crer a quellas fontaunas, sche setracta ei tier Pieder Bundi veramein d'in Sumovitgès. Seigi denton sco ei vegli, las enconuschientschas che nus possedein sur da Pieder Bundi pertuccan buca pli lunsch sia derivonza, e damai ch'ei setracta d'ina interessanta ed impurtonta persunalitad, schein nus suandar cheu ils fatgs enconuschents.

Pieder Bundi, in contemporan da Gilli Maissen il vegl, viva circa tschien onns pli tard che Regett Safoya. El po esser naschius entuorn ils 1530. Igl onn 1568 vegn el eligius mistral dalla Cadi; sco tal funcziunescha el era ils onns 1569, 1570 e 1573.⁸¹ Da sia mistralia ei in sulet cass enconuschents, numnadamein ina tractanda giudiciala ord il davos onn ch'el ei en uffeci. Ils 10 da zercladur 1573 ei il dicasteri seradunaus a Mustér en sala da dertgira sut il presidi da mistral Pieder Bundi per tractar differenzas denter la cuort da Thauders ed ils vischins da Breil. Conform all'usitada procedura porta il procuratur dils da Thauders avon il plogn encunter quels da Breil. Sco tal funcziunescha caulgia Gilli Maissen da Sumvitg. Defensur dils da Breil ei Menisch Buldet, il mistral cass. Cuntegn dil plogn ein la punt ed ils rempars dil Rein. Ils da Thauders rapportan sur da donns che las auas hagien caschunau vid tals edificis e pretendan agid commensurau dils vischins da Breil. Igl ulteriur decuors dalla debatta pertucca denton buca pli lunsch il cass Bundi, aschia ch'el po vegnir terminaus en quest liug.⁸²

En sia rapida carriera politica s'avonza Pieder Bundi gia gl'onn 1570 alla dignitad d'in cau dalla Ligia grischa. Ord tala perioda ein dus eveniments enconuschents. Gl'emprem pertucca las relaziuns denter l'abbazia da Mustér ed igl uestgiu da Cuera cul cardinal da Milaun, Carli Borromeo. All'entschatta uost 1570 interpren igl arzuestg, che ha gronds merets per la restauraziun e cunterreformaziun dalla baselgia, in viadi da vi-

⁷⁹ Florin Berther, *Il viadi a Jerusalem, Rätoromanische Chrestomathie*, 1. Band, p. 733–737 – *Die Disentiser Klosterchronik des Abtes Jakob Bundi*, l.c. p. 7–9.

⁸⁰ Florin Berther, l.c. p. 735

⁸¹ Leu e HBLS, *cavazzin Bundi – Glogn 1944*, p. 90 e 91 – BM 1858, *Verzeichnis der Landammänner von Disentis – ACB, A. Urkunden, Alter Archivbestand vor 1799*, doc. 29

⁸² ACB, l.c. doc. 29

sitaziun che meina el igl emprem el Tessin. Viagiond Carli Borromeo viers il Gottard, ein igl avat da Mustér, Cristian de Castelberg, e cauligia Pieder Bundi caminai viers il Tessin e s'entupai cul cardinal ad Olivone u Biasca. Borromeo continuescha denton il viadi tras la Svizra interna sur Lucerna, Zug, Nossadunnaun e S. Gagl a Hohenems tier sia sora, la contessa Hortensia. Ils 2 da settember eis el puspei ad Ursera, nua ch'el se conferescha ina secunda gada culs Grischuns. Sper avat Cristian e land-rechter Bundi fa era igl uestg da Cuera, Beat a Porta, part dalla conferenza. Tema dil discuors ei la regeneraziun dalla baselgia ed il combat encounter la reformaziun ellas Treis Ligias.⁸³

Ils 5 d'october 1570 sigillescha Pieder Bundi sco cau dalla Ligia grischina in document che pertucca differenzas denter la vischnaunca da Domat e Dr. Johann de Planta, segner a Razén. Domat vegn representaus entras capitani Joh. Georg de Marmels e podestat Schneider. La carplina pertucca la recepziun da vischins da Domat. Quella brev possibilitescha dil reminent ina dataziun exacta digl onn che Bundi ei cauligia, numnadamein 1570/71⁸⁴ e buca 1569/70⁸⁵.

Pieder Bundi ha strusch finiu ora siu mandat da cauderschader ch'el marscha sco podestat en Valtlina. El surpren la podestataria da Trahona el terzal sut pil bienni da 1571–1573.⁸⁶ Duront pressapauc 300 onns (1512–1797), cun in'interrupziun da 19 onns duront l'uiara da trenta onns, han varga melli officials grischuns administrau las tiaras subditas sco guvernatur, vicaris, podestats e cumissaris. En general essan nus denton informai pauc sur dils administratur en Valtlina, e ual quei fatg ha beinduras animau la fantasia da crear historias e legendas che corrispundan pauc alla realitad.

Ord l'administraziun da podestat Bundi enconuschein nus in sulet eveniment, il qual stat en connex culs combats confessiunal-politics ellas treis Ligias. Igl onn 1572 succeda numnadamein in cass che caschuna bravamein malruaus ellas tiaras reticas. A Morbegn practicava da quei temps il predicant Calandrinus sco successur digl anteriur predicant Cellario, il qual fuvava avon cuort temps vegnius barschus a Ruma sco hereticher.

⁸³ A. Pfister, *Annalas* 45, p. 208 e 209 – Erwin Poeschel, *Die Familie von Castelberg*, p. 128 e 129 – dr. Joch. Georg Mayer, *Geschichte des Bistums Chur*, zweiter Band, p. 202–205.

⁸⁴ *Die Urkunden – Regesten des Staatsarchivs des Kantons Graubünden von 1301 bis 1797*, von Dr. J. Robbi, en *JHGG* 1914, Nr. 367 – LG, gliesta dils caus dalla Ligia.

⁸⁵ Glogn 1944, p. 90

⁸⁶ Jecklin, *Die Amtsleute*, p. 33

Duront che Calandrinus perdegava en baselgia reformada ein dus paders penetrai ed han sittau sin el, senza denton tucrar la noda. Pieder Bundi fa sinquei in'inquisiziun ensemen cul podestat da Morbegn, Johann Wyss. Ils delinquents vegnan denton buc a mauns. Quell'affera ha era fatschentau la dertgira nauscha, che fuva seradunada a Cuera per tener dertgira sur da Johann Planta da Razén. Ils paders ein vegni citai avon lur tribunal, mo els ein buca compari.⁸⁷

Returnond Pieder Bundi igl onn 1573 ord Vuclina, vegn el eligius danovamein mistral dalla Cadi per la perioda da 1573/74. Quei dueva esser siu davos uffeci ella patria, pertgei che 1574 marschan el, Caspar de Mont e Risch de Marmels, omisdus da Vella, cun lur cumpignias en Frontscha, nua ch'il retg cumbatteva ils hugenots. Aunc il medem onn croda igl anteriur landrechter sin in camp da battaglia franzos.⁸⁸

3.4 Clau Maissen

En questa cronica sur dils prominents dalla vischnaunca da Sumvitg vegnan fatgs biografics da numerus politichers descrots, ils quals ein restai entochen oz pli u meins el stgir dils temps vargai. Autra ei la situaziun tier landrechter Clau Maissen. Sia persuna ha gia fatschentau scribents e cronists da vegl enneu, era sche quels sebasavan all'entschatta plitost sin tradiziun e legenda e meins sin scrutaziun scientifica. Aschia exista oz ina vasta litteratura sur da Clau Maissen, la quala cumpeggia numerusas ovras. Per tal motiv vul igl autur buca rumper en escha aviarta e recapitular fatgs e datums gia enconuschents, el vul plitost far attents il lectur sin la litteratura citada entras allegar in'extendida bibliografia.⁸⁹ Per saver serrar la retscha dils politichers sumovitgès astga quella figura centrala

⁸⁷ A. Pfister, *Annalas* 45, p. 214 e 215

⁸⁸ Leu, cavazzin Bundi – A. Pfister, *Annalas* 45, p. 217 – Anton Sprecher von Bernegg, *Sammlung rhätischer Geschlechter*, 1847, p. 27

⁸⁹ *Bibliografia*

A. Litteratura partenent Clau Maissen

Notizias ord la vetta de landrechter Nicolaus Maissen, Composiziun de landrechter Pieder Antoni de Latour, *Grischun* nr. 18, 19, 1859 e *Crestomazia Retoromontscha*, tom I p. 489–491.

Landrichter Nikolaus Maissen, ein Beitrag zur Geschichte des Bündner Oberlandes. Von Dr. C. Decurtins (Dissertation), *Monatrosen des Schweizerischen Studentenvereins*, 1876/77.

Project dil bogn. Da Placi a Spescha, *Crestomazia Retoromontscha*, tom IV, p. 638–648, 1911

Il Cumin della Cadi de 1656 e Mistral Giachen Berchter. Da P. Baseli Berther, 1911, p. 8

Per in pugn plein crestgas. Raquintaziun historica da P. Maurus Carnot, Pelegrin 1906 e Nies Tschespet 21.

Der Landrichter. Nouvelle von P. Maurus Carnot.

Litteratura drammatica da P. Maurus Carnot: *Clau Maissen.* Ischi 12, 1910, Annalas 63, 1949 e Tribuna Romontscha nr. 13; translaziun tudestga da Sur Carli Fry: *Der Landrichter*, Lucerna 1923.

Von Truns durch das Somvixertal zur Greina. Von W. Derichsweiler, Jahrb. 57 des SAC 1922.

Landrichter Nikolaus (Clau) Maissen, ein Beitrag zur Bündnergeschichte des 17. Jahrhunderts. Von Dr. Anton von Castelmur, Jahresbericht der Historisch-antiquarischen Gesellschaft von Graubünden 1928, separat 1929.

Im Bündner Oberland, Land und Leute der Cadi. Von P. Notker Curti, Verlag Räber & Cie. Luzern, p. 160–167.

Publicaziuns da Sur Felici Maissen:

Problematisches um Landrichter Nikolaus Maissen. Bündner Monatsblatt 1951, nr. 2

In interessant patg electoral digl onn 1659. Igl Ischi 1957.

Clau Maissen en Valtellina. Igl Ischi 1971/72

Ils embrugls confessional – politics el Grischun da 1670–1674. Igl Ischi 1966.

Publicaziuns da prof. dr. Augustin Maissen:

La famiglia (de) Maissen. Almanac Genealogic Svizer, Vol. XII, 1965.

Clau Maissen, il Semperviv. Radioscola 1958, 2. cudischet.

Zur Geschichte des Clau Maissen-Hauses in Sumvitg. Bündner Tagblatt, 15.11.1960.

Die Abtei Disentis I, II. Von Iso Müller, Friburg, 1952, 1955.

Clau Maissen. Reflexiuns da Alexander Pfister, Ischi semestril 1973, nr. 1

Misteris e Mistiras sur da Clau Maissen. Da Sur Felici Maissen, Ischi semestril 1974, nr. 3

Cudisch festiv a caschun dil tricentenari de Clau Maissen 1978, plirs auturs, da present en stampa.

B. Litteratura partenent temps e contemporans da Clau Maissen

Partidas e combats ella Ligia grischa da 1494–1794. Da Alexander Pfister, Annalas 40, 1925.

Il temps dellas partidas ella Ligia grischa. Da Alexander Pfister, Annalas 45, 46, 48, 49.

Publicaziuns da Sur Felici Maissen:

Parteipolitische Kämpfe in den Drei Bünden 1657–59. Bündner Monatsblatt 1968, nr. 7/8

Anstände wegen der Bischöflichen Territorialrechte im Hochgericht Thusis 1653–1662. Bündner Monatsblatt 1968, nr. 5/6

Das bündnerische Strafgericht von 1660. Bündner Monatsblatt 1968, nr. 11/12

Die Bischofswahl Ulrichs VI. de Mont (1661). Bündner Monatsblatt 1957, nr. 6/7

La separaziun dil cumin della Foppa 1661–63. Igl Ischi 1958.

Die Drei Bünde im Spiegel ihrer Bundestage und Kongresse von 1660–1662. Bündner Monatsblatt 1970, nr. 7/8

Graubünden im Spiegel seiner Bundestage und Kongresse von 1662–1664. Bündner Monatsblatt 1973, nr. 9/10 e nr. 11/12

Die letzte Pestepidemie in der Eidgenossenschaft und ihre Folgen für Graubünden 1665–1668. Bündner Monatsblatt 1971, nr. 11/12

Davart igl engirament della brev dellas Treis Ligias 1650–1674. Annalas 1959.

Die Wirren in der Herrschaft Rüzüns von 1674–1680. Bündner Monatsblatt 1958, nr. 12

Domherr Dr. Mathias Sgier (1622–1687). Bündner Monatsblatt 1952, nr. 2

Die Verbannung und Rehabilitierung des Domdekans Dr. Mathias Sgier (1678–1683). Bündner Monatsblatt 1953, nr. 7 e 8

Vom Kunkelspass im 17. Jahrhundert. Bündner Monatsblatt 1962, nr. 5/6

denton buca muncar dil tuttafatg en quei liug. Per quella raschun vegn ina genealogia parziala dils Maissens dalla casacrap e lur parents, ils de Cajacum, aschuntada.⁹⁰ Quella muossa buca mo l'imposanta carriera dil pusent cau dalla Ligia grischa, mobein era las scharschas dils ulteriurs commembers da quella ligia duront treis generaziuns. Ensemen cun ils de Cajacum havevan els ina posiziun dominonta a Sumvitg. Naven da 1630 tochen 1740 han lur representants administrau impurtonts uffecis en vischnaunca, sin cumin ed ella Ligia grischa. In fatg ei denton d'eminenta muntada en quei connex, numnadamein il fatg ch'il fegl da Clau Maissen, giuncher Adalbert, ed ils dus nevs Giachen Maissen e Padrut de Cajacum han acquistau cuort suenter sia tragica fin la mistralia ella Cadi. Gest il success politic da quels treis umens suenter las turbulenzas da 1676/78 munta in'affirmaziun dil mandat politic da Clau Maissen, e demonstrescha ultra da quei che buc il pievel haveva trauu siu menader. Igl assassinat digl onn 1678 a Plankis el plaun da Cuera semuossa ina ga dapli sco act da vendetga persunala.

Bundeslandammann Paul Jenatsch (1629–1676). Bündner Monatsblatt 1957, nr. 10/11

Von der Viehseuche und deren Bekämpfung in Graubünden im 17. Jahrhundert. Bündner Monatsblatt 1964, nr. 11/12.

⁹⁰ La sura genealogia sebasa sin retschercas da dr. Anton de Castelmur, prof. Augustin Maissen (publicau en Almanac Genealogic Svizer, Vol. XII, 1965) e sin scrutaziuns digl autur.

CLAU MAISSEN

1621-1678

MISTRAL, CAULIGIA E GUVERNATUR

Reliev en bronz da Flurin Isenring, scaffius a caschun dalla fiasta tricentenara dils 26-28 da matg 1978

GENEALOGIA PARZIALE MAISSEN/DE CAJACUM⁹⁰

PADRUT MAISSEN

* ca. 1580/90 + ca. 1654/56
ugau-baselgia 1630/33
liugtenent 1639
questur 1640
gerau 1641
oo Anna.....

GIERI MAISSEN

*ca. 1615/20 + 1675
liugtenent ca. 1660/65
oo avon 1640 Anna Cascher

CLAU MAISSEN

* 1621 + 1678
cavalier en Valtina 1650-1651
mistral 1651, 1652, 1653, 1658, 1659
1670, 1671
cauligia 1663, 669, 1672, 1675
gubernatur en Valtina 1665-1667
commember dalla sindicatura
1657/59, 1673/75
oo avon 1641 Trina Waller (+ 1698)

MENGIA MAISSEN oo

GIERI DE CAJACUM
détg de Tschupina
+ 1686
liugtenent avon 1673
questur 1674, 1675

GIACHEN MAISSEN

* avon 1640 + 1718
liugtenent ca. 1667/69
mistral 1688, 1689
proponius cauligia 1702
oo 1667 Cristina Tieni da Trun
(+ 1694)

ADALBERT MAISSEN

* 1653 + 1741
student all'universitad da
Dillingen 1672
gerau 1696, 1702
scarvon 1684, 1685, 1686
mistral 1692, 1693, 1714, 1715
proponius cauligia 1699, 1738
deputau alla dieta dil Corpus
Catholicum a Rehanau 1701
deputau alla dieta dalla Ligia 1699,
1703 (?), 1715, 1716
oo I 1675 Barla de Corai (+ 1684)
II avon 1689 Maria Cristina
de Fryberg (+ 1735)

PADRUT DE CAJACUM

* ca. 1650/60 + 1714
gerau 1706, 1709
scarvon 1694, 1695, 1696
viadi a Ruma 1700
mistral 1706, 1707
proponius cauligia 1708, 1711
deputau alla dieta dalla Ligia
1707, 1708, 1711
oo 1685 Margrita de Capaul da Trun

3.5 Ils Buols de Schauenstein a Sumvitg

Il motiv principal che ha stimulau il cronist da prender si dus representants dalla famiglia Buol ord la lingia da Parpan en quella lavur, ei il dretg da burgheis ch'els possedevan a Sumvitg dapi 1700. Ultra da quei han ils baruns de Buol era residiau temporarmein a Sumvitg, in fatg che ha facilitau d'acquistar la mistralia dalla Cadi, quasi sco conditio sine qua non. En quei senn vul igl autur capir lur preschientscha el register dils prominents da Sumvitg.

Colonel Gion Antoni Buol, barun de Rietberg

El ei naschius 1671 sco fegl dil mistral, caumistral e guvernatur Paul Buol, il qual ha absolviu sia carriera politica ella Ligia dallas diesch dertgiras. 1691 seconverta quel alla religiun catolica e cun el ensemen era ses dus fegls Gion Antoni e Conradin. Quella conversiun ha leventau a sias uras bia puorla en Rezia e caschunau grondas difficultads alla famiglia arisguard lur ambiziuns politicas. Ils Buols han era piars cheutras lur dretg da burgheis a Fürstenau (casti de Rietberg). Da cheu naven ha la lingia catolica dils Buols anflau in niev camp politic sil territori dalla Ligia grischa, digl uestgiu ed ell'Austria.⁹¹

Gion Antoni Buol segirescha siu avegnir politic sin intschess dalla Ligia sura entras dus impurtonts eveniments: Igl onn 1700 obtegn el entras mediaziun da mistral Adalbert Maissen il dretg da vischinadi dalla Cadi cun residenza a Sumvitg. Tenor novas scrutaziuns possedeva el beins a Sumvitg gest sur la casacrap ed haveva apparentamein amicablas relaziuns culs descendents da Clau Maissen. Ils vischins da Sumvitg prendan si il barun de Rietberg per lur burgheis igl uost 1700 cun l'interessanta remarca: «aschiditg ch'el resta catolics».⁹² Il secund fatg che promovava Gion Antoni Buol en sias ambiziuns politicas ei sia maridaglia cun la reha Emilia de Schauenstein – Ehrenfels dil casti da Rehanau.⁹³ Ussa saveva el habitar a Sumvitg ed a La Punt sin territori dalla Ligia grischa.

⁹¹ F. Maissen, p. 195–197. – HBLS, cavazzin Buol

⁹² Glogn 1944, p. 99 – Augustin Maissen, In monument historic a Sumvitg, Gasetta Romontscha dils 16 da settember 1960

⁹³ F. Maissen, p. 197

Entuorn 1700 fuvà igl ambassadur austriac a Razén, barun Anton de Rost, sespruaus da formar ina partida imperiala ellas Ligias. Cun el s'uneschan Gion Antoni Buol, Melchior de Mont e plirs partisans austriacs.⁹⁴

Il november 1701 fa il barun de Buol part dalla dieta dil Corpus Catholicum a La Punt. A quella dieta haveva igl uestg da Cuera, Udalric de Federspiel, radunau l'entira prominenza catolica grischuna per tractar las grevas discrepanzas denter reformai e catolics duront l'uiara da Sagogn. Ella cronica digl avat Adalbert de Funs vegn Gion Antoni Buol citaus cul tetel d'in barun e capitani.⁹⁵

Igl onn 1708 camonda Buol sco colonel en survetschs imperials in regiment grischun, il qual el sez haveva formau.⁹⁶

Pil tierm s. Gieri dils 9 da matg 1708 vegn Gion Antoni Buol eligius cau dalla Ligia grischua e contonscha cheutras la culminaziun en sia carriera. Per quei di fuvà in ferm combat sepreparaus. Igl avat da Mustér, Adalbert de Funs, fuvà en roda da far las propostas pil cauderschader per mauns dalla dieta. El propona ils suandonts candidats:

landrechter Adelbert Ludivic della Torre, Breil
mistral Padrut Cajacum, Sumvitg
colonel Gion Antoni Buol

La constellaziun politica fuvà interessanta. Latour (della Torre), il caulligia da 1699, 1702 e 1705, fuvà il favorit digl avat e vegneva era sustenius da Johann Gaudenz de Capol da Flem. Sia elecziun era denton periclitada entras la candidatura da mistral Cajacum, il qual simpatisava cull'Austria. Buol resta denton il ferm en quella lutga, el vegn sustenius digl ambassadur austriac e digl uestg e gudogna l'elecziun. Remarcabels ei era il fatg che Buol victorisescha sco tierz candidat ella proposta treidubla. Pil solit decideva numnadamein igl emprem proponiu l'elecziun en sia favor. Tenor il protocol dil scarvon dalla Ligia, Johann Gaudenz de Castelberg, ha ei dau ina liunga e viva discussiun avon l'elecziun partenent la candidatura da Buol en connex cun sia derivonza ord la Ligia dallas diesch dertgiras. Sconus havein gia udiu, haveva Buol pér dapi 8 onns il dretg da vischinadi ella Cadi respectiv a Sumvitg, ed ins haveva apparentamein retenientschas

⁹⁴ A. Pfister, Partidas e combats, Annalas 40, p. 124

⁹⁵ F. Maissen, Zacons detagls sur l'uiara de Sagogn, Ischi 1965, p. 25 – Avat Adalbert de Funs, Caschun e Descriptiun del Tumult u Ujarra dels de Sagoign 1701, Annalas 1890, p. 89

⁹⁶ HBLS, cavazzin Buol

ella Ligia sura da scaffir in cass precedent, il qual pudeva possibilitar me-
mia tgunsch l'elecziun d'in anteriur commember ord ina autra Ligia. Igl
avat motivescha sia proposta en quei senn, ch'ei setracti cheu d'in cass
singular. Il scarvon dalla Ligia protocollescha sco suonda: «Und weilen
letzt wohlgedachter Herr Obrist erst vor wenigen Jahren von der Herr-
schafft Thisentis zu einem Landtsmann angenommen, damit nit etway
hierdurch den drei Herrschafften und denen in dem Articul – Buoch des
Lobl. Pundts enthaltenen Gesäzen und Begriphenen Verbindungen prä-
judiciert und vernachtheiliget werde, alls erklären sich hochgesagt Ihr
Fürstl. Gnaden, dass solches allein sine präjuditio der drei Herrschafften,
Ihren in dem Pundts Articul clärlich refermiert rechtsamen geschechen,
auch dises zu keiner künftigen Consequenz solle noch möge gezogen
werden.»⁹⁷

Sur las activitads da landrechter Buol suenter siu onn da cauligia essan
nus orientai zun pauc. El para denton da puspei esser entaus en sur-
vetschs imperials. 1710 eis el «Generalfeldwachtmeister».⁹⁸ Gion Antoni
Buol finescha sia veta igl onn 1717 a Vienna, nua ch'el croda en in duel.
Denter ses descendents sesanflan plirs che han fatg brigliantas carrieras,
denter auter igl uestg da Cuera, Carli Rudolf de Buol – Schauenstein
(uestg 1794–1833).⁹⁹ En connex culla historia sumovitgesa interessescha
nus denton en emprema lingia siu secund feagl, il qual porta il medem pre-
num sco siu bab.

Gion Antoni Buol de Schauenstein–Ehrenfels

Sco gia menziunau ha landrechter Gion Antoni Buol il vegl giu dus
fegls: Rudolf Anton (*1705) e Gion Antoni (*1710). Ils dus giuvens ba-
runs han tuttas premissas per entrar pli tard ella politica, e quei buc il da-
vos grazia a l'influenza da num e schlatta dils de Schauenstein – Ehrenfels,
possessurs dil casti e segreradi da Rehanau e Tumein.

En ses giuvens onns studegia Gion Antoni Buol el collegi dils gesuits a
s. Pieder. Semegliont a siu bab entra era el pli tard en survetschs imperials
e s'avonza cheu entochen al grad d'in colonel. 1742 numna siu aug da vart

⁹⁷ ACC, Oberer Bund, Protokolle des Bundestages zu Truns 1698–1717, Band No. 15,
p. 194–197. – A. Pfister, Partidas e combats, Annalas 40, p. 130.

⁹⁸ HBLS, cavazzin Buol

⁹⁹ F. Maissen, p. 195 e 197

Arma Buol de Schauenstein

Scut fendius en quater parts. Egl emprem e quart quadrat sdrema argentada sin funs ner, el secund e tierz quadrat tgiern argentau sin funs ner. Scut central fendius d'azur ed argien cun giuvna en argien ed azur, tenend in giasmin el maun dretg. Reproducziun dalla pictura murala ella Cuort Ligia Grischa, Trun.

dalla mumma, il cont e general Franz Thomas de Schauenstein ed Ehrenfels, il giuven Buol per siu artavel. Franz Thomas de Schauenstein, il davos da sia schlatta, ha regiu sco cauligia igl onn 1727. Gion Antoni Buol arta pia casti e segneradi da Rehanau e Tumein, sto denton unir persuen-ter num ed arma cun quel dils de Schauenstein ed Ehrenfels.¹⁰⁰

Igl onn 1743 vegn Gion Antoni Buol tscharnius per mistral dalla Cadi. Cun el ensemen vegnan eligi il questur Geli Caviezel da Sumvitg ed il scarvon Conradin Andrea de Castelberg. Ual il fatg che Buol acquista la mistralia a Mustér, lai parer fetg probabla sia dimora temporara a Sumvitg; ins sa strusch s'imaginar ch'il cumin dalla Cadi mettevi mistral il signur e patrun dil casti da La Punt senza che quel havevi stretgas relaziuns culla Cadi.¹⁰¹

Ils proxims onns portan gronds success politics al barun de Buol. 1744 vegn el confirmaus sco mistral. Per las periodas da 1743/44 e 1744/45 sesanfla el denter ils quater mess dalla Cadi allas dietas dalla Ligi grisch (Bundestag). Pil tierm s. Gieri dils 5 da matg 1744 succeda allura sia elecziun sco cauligia. Per quei illuster uffeci haveva igl avat Bernard Frank de Frankenberg proponiu las suandontas persunalitads:

colonel e mistral barun de Buol

bannerherr Giosch de Contrin, Sumvitg

giuncher Johann Ludovic de Fontana¹⁰²

Il success da Gion Antoni Buol il giuven munta era in novum ella politica dil segneradi abbazial da Mustér. Dapi 1714 (cun excepziun da 1717) haveva numnadamein in sulet cumandau las fiastas sillas dietas dalla Ligi, silmeins mintga ga ch'igl avat fuva en roda da far las propostas pil cauderschader. Quei um fuva Johann Ludovic de Castelberg. Quei fatg po star en stretg connex culla persuna digl avat che fuva sez in Castelberg, numnadamein Marianus de Castelberg, il qual ha regiu naven da 1724 entochen 1742¹⁰³. Ils Castelbergs giugavan pia mulin e muliniala. Aschia porta l'elecziun d'in niev cauligia ina beinvegnida variaziun.

Aunc treis gadas daventa Buol landrechter: 1750, 1753 e 1764. Remarcablamein vegn el eligius la davosa gada sco representant dil segneradi da Razén¹⁰⁴. Buol residiava pia definitivamein el casti da Rehanau.

¹⁰⁰ l.c. p. 195 e 197 – HBLS, cavazzin Buol

¹⁰¹ Glogn 1944, p. 99 – Augustin Maissen, La Famiglia (de) Maissen, separat, p. 11.

¹⁰² ACC, Oberer Bund, Protokolle des Bundestages zu Truns 1741–1745, Band No. 18.

¹⁰³ LG, gliesta dils caus dalla Ligi – BM 1858, Verzeichnis der Aebte des Benediktinerklosters Disentis.

¹⁰⁴ LG, gliesta dils caus dalla Ligi, p. 283

En quei liug calan las enconuschientschas sur dils Buols de Schauenstein e lur relaziuns cun Sumvitg deplorablamein si. Els ein era stai ils davos landrechters che han representau Sumvitg ella Ligia grischa ed ellas tiaras reticas. Ei resta aunc d'aschuntar che landrechter Gion Antoni Buol il giuven ei morts igl onn 1771.¹⁰⁵

4. *Ils ufficials el temps dalla veglia Ligia grischa*

4.1 Nicolaus e Plasch Genal

La schlatta Genal ei aunc oz flurenta a Sumvitg. Ell'ei documentada cheu fetg baul ed ha francau siu plaz ella historia locala entras dus mistrals dalla Cadi. Las empremas notizias che nus possedein entochen oz date-schan digl onn 1566. Da quei temps vegn Jann Jenal détg de Wall menziunaus ensemen cun Clau Curschillas sco representant dils artavels da landrechter Regett Safoya en connex cun dretgs da cargar ell'alp Naustgel.¹⁰⁶ Probabel il medem Jann figurescha egl enconuschent rodel «Anniversarium S. Annae». Damai ch'el vegn menziunaus cheu ensemen cun ses geniturs (Jon Jannal à siu bab à mumma), san ins datar num e schlatta Genal sil pli tard sin 1500 a Sumvitg.¹⁰⁷ Pli enconuschents ei Lucius Genal, commember dil magistrat, ch'ei staus cumpogn da viadi da Jacob Bundi sil viadi a Jerusalem 1591. Sche tal ei era da Sumvitg ei buca menziunau expressivamein, mo po constar fetg e bein.¹⁰⁸

Ils pli marcants da quella lingia ein denton Nicolaus e Plasch Genal, omisdus mistrals e bannerherrs dalla Cadi. Sco magnats da cumin han els regiu ils suandonts onns:¹⁰⁹

Nicolaus Genal   quester 1582
                          bannerherr entuorn 1580/1590
                          mistral 1585 e 1586

¹⁰⁵ HBLS, cavazzin Buol – F. Maissen, p. 197

¹⁰⁶ ACS, A. Urkunden/documents, doc. 32

¹⁰⁷ ACS, Urkundensammlung, p. 63

¹⁰⁸ Dr. G. Cahannes, Die Jerusalemreise des Abtes Jakob Bundi im Jahre 1591, JHGG 1922, p. 5

¹⁰⁹ ACS, Urkundensammlung, p. 44 – B. Berther, p. 36 – BM 1858, p. 182 e 183 – Alexander Pfister, Il temps dellas partidas ella Ligia grischa, Annalas 45, 1931, p. 223 – Glogn 1944, p. 91 e 92

Plasch Genal   bannerherr 1621...
   mistral 1624 e 1625

Nicolaus Genal ei il 5avel mistral ord la vischnaunca da Sumvitg. El absolve sia carriera publica viers la fin dil sedischavel tschentaner duront in'epoca, nua che la politica vegneva prida seriusa a Sumvitg e che ses representants ein sefatgs valer en stretga successiun e cun grond success sil palancau public: Maissen, Bundi, Genal, Arpagaus. Sur da Nicolaus Genal relata la historia deplorablamein mo pauc. Nus savein sulettamein ch'el fuva partisan franzos¹¹⁰ e che sia mistralia croda en in temps dalla pestilenza el Grischun (mura gronda da 1581–1585).

Plasch Genal ha viviu entuorn 40 onns pli tard e para d'esser staus ina pli ferma persunalitad. Sias empremas activitads politicas vegnan ad haver priu lur entschatta 1614 tier l'elecziun da Sebastian de Castelberg sco avat da Mustér, il successur da Jacob Bundi. Ensemen culs parents ed adherents da Castelberg sustegn Plasch Genal quell'elecziun, e quei encunter la veglia dil nunzi e dils catolics svizzers. Quels vesevan buca bugen igl anteriur plevon da Tujetsch sco monsignur dall'abbazia, pertgei che ni siu concubinat ni sia pastoraziun corrispundevan als principis dil concil da Trient.¹¹¹

1616 sesanfla Plasch Genal denter ils capoacturs dalla Ligia grischa che sustegnan igl ambassadur da Vaniescha, Gian Battista Padavino, en sias emprovas da renovar l'allianza cullas treis Ligias, denton pli per interess materials che ord perschuasiun. Padavino spargna buca daners per arivar a sia finamira ed aschia sesanfla era Plasch Genal denter ils bunificai; el obtegn 25 renschs cun quella caschun.¹¹²

Tschun onns pli tard – l'uiara da trenta onns furiava gia dapi treis onns ell'Europa – occupescha Genal la honorifica scharscha d'in bannerherr dalla Cadi. Aschia raquenta la historia che Plasch Genal fuvì bannerherr 1621 «da die Engadiner gegen Disentis kamen». Ei setracta cheu dallas roschas engiadinesas sut il commando da Gieri Genatsch e Blasius Alexander, che cumbattevan la Ligia grischa e la partida spagnola resp. il capitulat da Milaun. Cuort suenter che Genatsch e ses conspirai havevan mazau sin moda barbarica Pompejus Planta el casti da Rietberg, fuvan els returnai ell'Engiadina e havevan rimnau il pievel per l'uiara. Il davos da

¹¹⁰ Alexander Pfister, l.c. p. 223

¹¹¹ Alexander Pfister, Il temps dellas partidas ella Ligia grischa, Annalas 46, 1932, p. 66

¹¹² Alexander Pfister, l.c. p. 73 e 74

mars 1621 s'avonzan els sin in marsch sur Tusaun e Razén encunter la Surselva e persequiteschan cheu ils umens dalla Ligia grischa sut Gion de Florin e la truppa dils tschun cantuns sut il commando da Beroldingen. El decuors da quellas campagnas s'avonzan els enteifer enzaconts dis sur Glion, Trun e Mustér entochen Tujetsch.¹¹³

La fin da november 1623 arriva il nunzi Scappi a Mustér. El vul introducir in'urgenta reforma dalla veta claustrala. Igl avat Sebastian de Castelberg gudeva dapi onns buca sia confidonza. El manava ina veta seculara cun pintga disciplina monastica e s'interessava en emprema lingia per la politica. Plinavon setractava ei da restituir alla claustra tuts dretgs ecclesiastics che fuvan vegni en possess dil cumin el decuors dil davos tschentaner, surtut la libra elecziun digl avat entras ils conventuals. Quei reussescha al nunzi ell'aschinumada «cumposiziun da Scappi» da 1623. Sil proxim cumin da 1624 ha ei denton dau grevas sbarradas ed ei para che la partida digl avat hagi survegniu niev succuors, pertgei ch'en piazza da mistral Gion de Florin che susteneva il nunzi e sias pretensiuns, vegn in adherent da Castelberg eligius niev mistral: Plasch Genal da Sumvitg.¹¹⁴ Cunquei stat igl anteriur bannerherr sigl ault da sia carriera; 1624 vegn el confirmaus sco mistral. Plasch Genal resta denton vinavon activs ella politica ed ei in dils principals opposents sil turbulent cumin dils 3 da settember 1634. Ils 3 da zercladur dil medem onn fuva avat de Castelberg morts ella claustra da Rheinau, nua ch'il nunzi haveva giu bandischau el dapi 1631. Ils treis conventuals che fuvan aunc restai a Mustér cedan ussa lur dretg d'elecziun al nunzi e quel nominescha ils 21 da fenadur il conventual da Muri Augustin Stöcklin per niev avat da Mustér. Il magistrat accepta per inagada l'elecziun, denton buca senza cunterveglia. Plaunsiu seregheglia l'opposiziun era denter il pievel ed aschia vegn ei tiel numnau cumin. Sin quel seradunan ver 200 umens, la gronda part da Sutsassiala. Ils capomenaders ed opposents encunter l'elecziun d'avat Stöcklin fuvan podestat Barclamiu de Torre s siu frar mistral Giachen de Torre da Breil, bannerherr Plasch da Sumvitg, Martin Bundi da Medel e statalter Casper da Platta. Il cumin haveva entschiet suenter viaspras ed ha cuzzau tochen tucrar d'Ave Maria. Tenor la Synopsis dueien denter auters Giachen de

¹¹³ B. Berther, p. 10 – Alexander Pfister, Il temps dellas partidas ella Ligia grischa, *Annalas* 48, 1934, p. 172 s.

¹¹⁴ Alexander Pfister, l.c. p. 191 tochen 193

Torre e Plasch Genal haver griu aschi fetg ch'els fuvien vegni tut raucs.¹¹⁵ Quels detagls da descripziun ein denton characteristics per la Synopsis cura ch'ei setracta d'adversaris dalla claustra ed ella ei era semussada en auters loghens sco fontauna tendenziusa.¹¹⁶

4.2 Ils de Arpagaus a Sumvitg

Igl origin dalla lingia (de) Arpagaus a Sumvitg ei aunc buca perscrutaus alla fin; ils emprems representants selaian denton documentar gia dapi 1582.¹¹⁷ Enteifer quella schlatta para il rom sumovitges era dad esser pli vegls che tal che ei sefatgs enconuschents a Cumbel.¹¹⁸ Fertion che la lingia flurescha aunc oz en Lumnezia ed auters loghens, eis ella morta ora a Sumvitg entuorn la fin dil 19avel tschentaner. Cheu ein principalmein treis representants vegni enconuschents entras lur activitad ella politica: mistral e podestat Giachen de Arpagaus e siu feagl dil medem prenum el 16- e 17avel tschentaner, e 250 onns pli tard il marcant mistral duront l'uiara dil «Sonderbund»: Gion Antoni Arpagaus.¹¹⁹ Plinavon ston ins allegar en quei connex la dunna dil cauligia Christian de Castelberg (cauligia 1612), la quala deriva medemamein dil rom a Sumvitg.¹²⁰ Ell'ei contemporanea dil podestat ed in'eventuala parentella buca sclausa.

Giachen de Arpagaus, il vegl

Quei um fa carriera politica e militar e sia activitad publica croda el spazi denter 1580 e 1620. 1582 eis el documentaus sco statalter dalla vischnaunca da Sumvitg.¹²¹ Per mistral dalla Cadi vegn el tscharnius duas gadas; 1593 e 1594. Sia secunda mistralia ei documentada en ina perga-

¹¹⁵ Erwin Poeschel, Die Familie von Castelberg, Verlag Sauerländer Aarau, 1959, p. 226 tochen 228 – Dr. C. Decurtins, Landrichter Nikolaus Maissen, Monatrosen des Schweizerischen Studentenvereins, 1876/77, p. 427

¹¹⁶ Compareglia cheu las rectificaziuns da P. Baseli Berther en sia ovra: Il Cumin della Cadi de 1656, Mustér 1911, principalmein p. 9

¹¹⁷ ACS, Urkundensammlung, p. 43

¹¹⁸ Erwin Poeschel, Die Familie von Castelberg, Verlag Sauerländer Aarau, 1959, p. 173

¹¹⁹ La persuna da mistral Gion Antoni Arpagaus e siu temps vegnan tractai per pli tard el capetel 5.5.

¹²⁰ Erwin Poeschel, l.c. p. 173 e 179

¹²¹ ACS, Urkundensammlung, p. 43

meina originala ch'el ha sigillau sco mistral regent. Ei setracta d'ina legalizaziun d'ina brev da tscheins-fier. Sebastian Fopa venda a Jann de Schlans – omisdus ein da Sumvitg – in tscheins-fier de 3 flurins e 5 bazs giu da siu agen prau a Cassialas, numnaus frust dil badugn, per la summa da 50 flurins (rheinische Gulden). Ils vischins dil menziunau frust ein Michel Geykel (Tgetgel?), Durig Fopa, Raget Cajacum, ils affons da Luci Martin, Stoffel Fopa ed Albin Fopa.¹²²

Alla fin da sia mistralia serenda Giachen Arpagaus per mandat dallas treis Ligias sco podestat ellas tiaras subditas e surpren la podestataria da Plurs pil bienni da 1595/97. Situaus gest sper il cumissariat da Clavenna, formava Plurs in'atgna podestataria, ella quala las Ligias han delegau treis gadas representants ord la vischnaunca da Sumvitg sco podestats:

Giachen de Arpagaus   1595–1597 e 1607–1609

Gion Simeon de Caplazi   1739–1741¹²³

Il fatg che Arpagaus ha administrau duront duas periodas la podestataria da Plurs munta plitost in'excepziun. Pil solit occupavan ils officials grischuns lur scharschas mo duront in bienni.

Ils onns 1603 e 1604 figurescha podestat Arpagaus ensemen cun Gilli Maissen il giuven sillas gliestas da pensiun da Vaniescha. Sco ei para ha el denton buca susteniu la caussa veneziana aschi ferm sco siu renomau convischin, pertgei ch'el vegn puspei strihaus dalla gliesta:¹²⁴

Las davosas notizias che nus possedein sur mistral Arpagaus derivan digl onn 1620 e menziuneschan el sco officier ellas truppas dalla Ligia grischas. Ils 19 da fenadur dil medem onn fuvan ils Valtlines sut Robustelli serevoltai encunter las Ligias. En ina terribla acziun havevan els mazza-crau ils protestants en Valtlina ed era renviau ils officials grischuns ord lur tiara. Ils catolics grischuns e cun els la plipart dalla Ligia grischas sesanflavan en in dilemma. Duevan els sustener lur concartents en Valtlina encunter ils reformai grischuns, ni batter silla vart dallas duas autras Ligias per la reconquista dallas tiaras subditas? En tals embrugls campavan las bandieras sursilvanas quels dis a Domat sut il commando da cauligia Johann Simeon da Florin. Ils 11 d'october seradunan ellas sut tschiel aviert e seconstitueschan quasi sco ina dieta dalla Ligia per concepir ed approbar plirs artechels, che sedrezzan principalmein encunter las truschas dalla

¹²² ACS, A. Urkunden/documents, doc. 34

¹²³ Jecklin, Die Amtsleute, p. 35 e 37

¹²⁴ Alexander Pfister, Il temps dellas partidas ella Ligia grischas, Annalas 46, 1932, p. 12 – P.A. Vincenz, Historia della vischnaunca de Trun, 1940, separat, p. 109

partida veneziana e las dertgiras nauschas da Tusaun, Zezras e Tavau. Plinavon postuleschan quels la libertad religiusa ad omisduas confessiuns, in scamond per acziuns politicas al clerus reformau e catolic, la restituziun dils dretgs digl uestgiu sco era il manteniment dallas alianzas cull’Austria e la Frontscha. Interessanta ei la gliesta dils officiers dalla Ligia sura che han fatg part da quella radunonza. Ella cuntegn in grond diember d’enconuschentas ed illustras persunas. Ord la Cadi vegnan numnai: Giachen Baliel da Mustér, il cauligia da pli tard, e podestat Arpagaus da Sumvitg.¹²⁵

Giachen de Arpagaus, il giuven

El ei il feagl dil mistral e podestat ed ei vegnius enconuschents sco bannerherr dalla Cadi. Sco tal ha el funcziunau duront 6 onns: 1643–1649.¹²⁶ Sur da sias relaziuns persunalas existan enzacontas interessantas notizias, las qualas selaian denton buca documentar per franc. Tenor quellas ei Arpagaus staus maridau duas gadas. Sia emprema dunna senumnava Anna Berchter e fuva da Mustér.¹²⁷ Pli tard para el da haver spusau Agatha de Castelberg, feglia da stalter Sebastian de Castelberg e da Susanna de Mont. El habitava el casti da Caschliun: Ei sa settractar cheu mo da Caschliun-Mustér, ina possessiun da famiglia dils Castelbergs. Che Chischliun sur Sumvitg vegn buc en damonda en quei connex, seresulta ord il fatg che lezza tuor deriva dil temps medieval. Entuorn 1250 ei quella numnadamein vegnida infeudada dils avats da Mustér al niebel Guglielm de Pultengia. El gissiatavel tschentaner, pia dil temps da bannerherr Arpagaus, fuva il casti da Chischliun sur Sumvitg buca pli habitabels.¹²⁸

Ei savess pia esser che Giachen Arpagaus ei setratgs a Mustér a caschun da sia maridaglia cun Agatha de Castelberg. Vidavon habitava el denton a Sumvitg, pertgei ch’el vegn documentaus leu sco stalter igl onn 1624.¹²⁹

(Cont. suonda)

¹²⁵ Mohr, Nr. 318 – Alexander Pfister, Il temps dellas partidas ella Ligia grischa, Annalas 48, 1934, p. 165

¹²⁶ B. Berther, p. 36

¹²⁷ l.c. p. 36

¹²⁸ Erwin Poeschel, Die Familie von Castelberg, Verlag Sauerländer Aarau, 1959, p. 180

¹²⁹ ACS, Urkundensammlung, p. 83

